

„Uvjeren sam da je ovo početak njegova drugog puta, uz onaj glumački, te da je pred njim uspješna redateljska karijera. Rad s različitim redateljima je važan jer svaki redatelj donosi vlastiti umjetnički rukopis, pogled na tekst i način rada s glumcem i mi njima uzvraćamo na isti način. Radi se o svojevrsnoj nadopuni i trampki koja uključuje i dobra i loša iskustva s obje strane, jer smo naravno svi različiti.“

MODRINIĆ IGRA MATU, ZAPRAVO AUTORA MATU MATIŠIĆA koji je u tekst ukomponirao i autobiografiju. Modrinić je opisao to iskustvo:

„Kao što bi rekao Mate u drami: 'Glavni lik sastoji se od lika Mate i pravog Mate, pisca' koji se stalno preispituje i pokušava opravdati svoje i tuđe postupke. Kao kršćanin, preispituje i samog sebe kao pisca i čovjeka te se pita je li

Modrinić kaže da je tekst "Kolumne zaboravljene djece" odabrao zato što ga je osvojio na prvo čitanje:

„Savršeno se veže uz njegovu dramu 'Ispod perike', iz trilogije 'Ljudi od voska', i zapravo dolazi kao njezino razrješenje. Slobodno mogu reći da je Matišić naš najveći živi dramski pisac koji je ostavio traga u kazalištu i filmu, a samim time i u HNK-u u Osijeku. S obzirom na njegov opus, četiri drame su zapravo mala brojka jer on ne obuhvaća samo dramske tekste, nego i bogatu riznicu glazbe i drugih djela koja čuvaju vrijedne umjetničke doprinose. Ovaj je tekst na mene ostavio snažan dojam. Prikazuje više sudbina i ne bih tu stvarnost nacionalno ograničavao jer ona postoji svugdje u svijetu, često i u težim oblicima. Drama je teška i tragična, ali sadrži i elemente komedije

kroz groteskne situacije i ironičan prikaz likova i društva.“

Budući da je u pitanju praiizvedba, Modrinić je pojasnio kako je pristupio tekstu i stvaranju lika bez neke prethodne ikakve ideje o tome kako bi mogao izgledati. Kaže da ima sreću da ga ne opterećuju prethodne inscenacije, tako da svaki put lik gradi ispočetka:

„Primjerice, kada radimo kazališna uprizorenja filmskih hitova, taj film pogledam tek na kraju procesa. Uvijek ostanu sjećanja na nečije glumačke bravure koje ponekad nadmaše i samog glumca i preuzmu njegov identitet, i u tom slučaju postoji opasnost da bi rezultat bio više imitacija nego autentična interpretacija. Zato mi je važnije da na prvo čitanje ne donosim konačne odluke o liku. Neke početne intuicije svakako postoje, ali pravi oblik lika nastaje kroz proces proba, u radu s redateljem i partnerima na sceni.“

POZNATO JE DA JE U MATIŠIĆEVIM TEKSTOVIMA dosta autobiografskih elemenata, pa je veliku pozornost publike i medija izazvala drama "Ljudi od voska" u HNK-u u Zagrebu, u kojoj je pisao o vlastitom iskustvu posvojitelja dviju djevojčica. I u ovom se tekstu bavi djecom i posvajanjem, a Modrinić kaže da se s teškim temama nosi tako da ima potrebu artikulirati ih i približiti ljudima:

„Tekst se nastavlja na 'Ljude od voska' i djelomično je autobiografski, pri čemu su prikazani stvarni problemi skrbnika, udomitelja i posvojitelja. Lakoća kojom ljudi napuštaju svoju djecu i težina kojom drugi dolaze do djeteta biološkim ili birokratskim putem snažno su naglašene, a sve je prožeto i kršćanskim propitkivanjem. Mediji su pritom prikazani kao manipulativni jer objavom nameću vlastitu istinu i utječu na javno mnijenje, zbog čega lako sudimo drugima bez poznavanja cijele priče.“

Izvođenje hrvatskog suvremenog teksta smatram vrlo važnim, pogotovo kada se to događa u nacionalnim kućama koje imaju ulogu širenja i njegovanja domaćeg teksta. Valja napomenuti da su nam 'Kolumne' druga hrvatska praiizvedba u sezoni; prva je bila 'Zavičaj, zaborav' Ludwiga Bauera u režiji Jasmine Novljakovića, a u sezoni se možemo pohvaliti i hrvatskom praiizvedbom stranog teksta 'Dok zvijezde ne padnu' Beth Steel u režiji Saše Broz. Svakako nam je u planu nastaviti s takvom praksom jer ona stvara sinergiju između autora i kazališta koja na najbolji način dolazi do gledatelja. Što se tiče dramskog pisma i dramaturgije u Hrvatskoj, zaista imamo sreće i nema straha za našu budućnost.“

Budući da je "Kolumne zaboravljene djece" posljednja premijera HNK-a u Osijeku u ovoj sezoni, osječka Drama nastavlja s igranjem aktualnih predstava, a Modrinić je sa zadovoljstvom najavio i prvu premijeru u sezoni 2026./27. - "Mišolovku" Agathe Christie u režiji Sare Stanić.

FOTO: JOSIP GRIZBAHER

Glumac Miroslav Čabraja s Duškom Modrinićem

moralno dramski adaptirati ljude i stvarnost. Imali smo čast da nam je već na drugoj aranžirki Mate došao na probu i gledao postavljanje drugog čina. Još je bila riječ o grubim radovima u kojima glumac razbija neki svoj sram, uči hodati, 'izleže se iz jaja' i polako stasa. Shvatio sam da sam upravo opisao neko čudno stvorenje, ali u jednu ruku glumac to i jest - metamorfozno biće koje se transformira iz čovjeka u lik. Pa tako i u lik pisca Mate koji opet nije onaj pravi, živi, nego je ipak fiktivni lik kojeg je meni osobito zadovoljstvo igrati.“

Ovo je, nakon predstava "Bljesak zlatnog zuba" (1994.), "Sinovi umiru prvi" (2012.) i "Anđeli Babilona" (2017.), četvrti tekst Mate Matišića koji se izvodi u HNK-u u Osijeku.

'U TEKSTU SU snažno naglašene lakoća s kojom ljudi napuštaju svoju djecu i težina s kojom drugi dolaze do djeteta, a sve je prožeto i kršćanskim propitkivanjem', kaže Duško Modrinić

'Cenzura danas ne mora 'skidati glave' već djeluje kroz perfidnu tišinu'

Tekst DUBRAVKO JAGATIĆ Fotografije SAŠA ZINAJA/NFOTO RADOVI S IZLOŽBE 'ZEMLJA ZABRANE'

Davorka Perić, kustosica izložbe kojom, kaže, ukazuje na represivni niz od 1930-ih do danas

NA IZLOŽBI 'ZEMLJA ZABRANE', otvorenoj u zagrebačkoj Galeriji Forum, prikazuju se politički pritisci, zabrane i mehanizmi cenzure u umjetnosti od 1930-ih do danas. Fokus je na Udruženju umjetnika Zemlja, čiji su članovi u međuratnom razdoblju bili izloženi zabranama zbog kritičkog prikazivanja siromaštva i nejednakosti

■ Boris Burić, 'Gledaj svoja posla', 2025.; Neli Ružić Ana, videoinstalacija

Izložba „Zemlja zabrane“ predstavljena je prošloga tjedna u prostorima Galerije Forum, Galerije na katu i polukatu te u svim preostalim prostorima Kulturno-informativnog centra (KIC) zbog obima i važnosti teme. Iako je izložen niz radova brojnih umjetnika od 1930-ih do danas, u središtu izložbe je djelovanje Udruženja umjetnika Zemlja, čiji su članovi u međuratnom razdoblju bili zabranjivani zbog kritičkog prikazivanja društvene stvarnosti, siromaštva i nejednakosti. Kustosica izložbe Davorka Perić objasnila je kako je cenzura tada ograničavala umjetnike. „Povijesna zabrana njihova rada 1935. godine nije bila tek izoliran incident, već jedna od polaznih točaka sustavnog nastojanja ideoloških aparata da steriliziraju javno polje kojim se u izložbi bavimo kroz period od diktature kralja Aleksandra do Benkovca.“

Povijesni trenutak koji spominje kustosica Perić, a označava vrhunac represije, dogodio se 7. travnja 1935. kada je Krsto Hegedušić, nakon policijske zabrane sedme izložbe Udruženja, stavio lokot na vrata Umjetničkog paviljona. Taj simbolički čin, navodi se u najavi izložbe, postaje polazište za promišljanje suvremenih oblika pritiska, autocenzure i institucionalne kontrole nad umjetničkim djelovanjem: „Postavom izložbe ukazujemo na represivni niz koji se proteže od tridesetih godina prošlog stoljeća do danas. Kada totalitarni aparat proskribira umjetnost kao ideološki nepoćudnu, represija nadilazi administrativnu zabranu i prelazi u sferu biopolitike - cenzuru ljudi. U sustavima vođenim ideološkom ortodoksijom, poput Trećeg Reicha i NDH, umjetnici koji su odbili podilaziti službenim estetskim imperativima nisu bili samo utišavani, već su internacijom u zatvore i logore fizički uklanjani iz javnog prostora. Dok je nacistička Njemačka provodila sustavno uništenje 'degenerativne umjetnosti', domaći autori poput Vladimira Čička takvu su represiju interpretirali kao civilizacijski napredak i nužan 'trijumf volje'. Čičkov diskurs o čišćenju društva od 'stranih elemenata' i 'dekadentnog modernizma', iznesen 1941., služio je kao teorijsko opravdanje za uništenje

avangarde. Praznina prostora na izložbi svjedoči upravo o toj sudbini umjetničkog subjekta koji, suočen s brutalnošću režima, prestaje postojati u materijalnom svijetu i biva potisnut u apsolutnu ilegala ili fizičko uništenje.“

Kako je istaknula Davorka Perić, cilj im je bio uspostaviti dijalog koji premošćuje stoljeće društvene krize: „Povezujemo radikalne ideje 'Zemlje' - koja je zahtijevala da stvaralaštvo prestane biti larpurlartistička zabava elita i postane oruđe socijalne borbe - s kritičkom praksom današnjice. Danas se pritisak manifestira kroz sofisticiranije, administrativne i financijske metode te mijenja sve do 'zabranitelja', gdje se ponovo vraćamo u metode fizičkog, tjelesnog zabranjivanja, no srž otpora ostaje ista. Kroz ovaj dijalog, radovi Udruženja Zemlja prestaju biti pasivni povijesni izlošci i postaju aktivni kritičari našeg trenutka, ukazujući na tragičan kontinuitet društvene obespravljenosti.“

Zanimljivost vezana uz koncept izložbe „Zemlja zabrane“ leži i u činjenici da je Udruženje likovnih umjetnika Zemlja djelovalo od 1929. do 1935., u vrijeme velike ekonomske krize, sloma njujorške burze i atentata na Stjepana Radića. Je li kustosica izložbe Davorka Perić željela možda tako ukazati na slična suvremena društvena previranja i povući paralele između cenzure nekad i danas? „Apsolutno, povlačenje paralela između kriznih tridesetih godina prošlog

**'POVEZUJEMO
radikalne ideje
Zemlje s kritičkom
praksom danas, kad
se pritisak manifestira
kroz sofisticirane
metode i mijenja do
'zabranitelja', tvrdi
Davorka Perić**

stoljeća i današnjice nije samo kustoski izbor, već nužna reakcija na aktualne globalne procese. Udruženje Zemlja djelovalo je u vrijeme sloma burzi, atentata na Stjepana Radića i jačanja totalitarizama, a motive za izložbu pronalazimo u činjenici da se slična društvena previranja i ideološke čistke događaju sada. Suočeni smo sa sustavnim naporima američke administracije da unutar saveznih Smithsonian muzeja provede čistku programa posvećenih rasnoj pravdi i LGBTQ+ povijesti. Koristeći modernu verziju nacističkog etiketiranja, donositelji odluka pokušavaju nametnuti monolitni nacionalni narativ koji briše različitost. Međutim, dok su nacisti tridesetih godina koristili izravnu fizičku zapljenu i istrebljenje, današnja se represija provodi perfidnije - financijskim izgladnjivanjem institucija. Taj ekonomski pritisak rezultira političkim ucjenjivanjem kustoskog vodstva, čime se muzejski prostori opet pokušavaju pretvoriti u alate državne propagande. Odgovor na takve tendencije vidimo u 'edukacijskom povijesnom ehru'. Svjetske galerije, od pariške Musée Picasso do virtualnih izložbi u MoMA-i, 2025. postavljale su izložbe o 'degenerativnoj umjetnosti' kako bi ukazale na to da se estetska osuda ponovno koristi kao paravan za političku represiju. Upravo je to bio moj glavni motiv: izlaganje djela koja su bila zabranjena ili proskribirana, čin je aktivnog otpora. Želimo pokazati da se i u 21. stoljeću pokušava izbrisati svaka misao koja nije u službi režimske ideologije te da je naša zadaća, kao i ona 'zemljaša' 1929., spriječiti sterilizaciju javnog polja. Ova izložba stoga nije povijesna lekcija, već je obrana prava na kritičku misao i umjetničku slobodu“, kaže Davorka Perić.

Koliko su, po njezinu mišljenju, zapravo ekonomska nesigurnost, kriza vlasti, društvena previranja i strah od rata važne poluge cenzure? „Ekonomska nesigurnost i strah od rata nisu samo pozadinski šum; oni su povijesno najmoćnije poluge za uvođenje cenzure. U trenucima kolektivne tjeskobe, ideološki aparati koriste strah kao sredstvo za 'zbijanje redova', a umjetnost koja propituje sustav tada prva biva označena kao luksuz ili, još opasnije, kao

unutarnji neprijatelj koji destabilizira nacionalno jedinstvo“, rekla je Davorka Perić. Istaknula je da cenzuru ne smijemo promatrati samo kao čin zabrane odozgo te pojasnila: „Cenzura je, u svojoj srži, perfidno sredstvo ispitivanja pulsa javnosti. Svaki čin cenzure je svojevrstni test: režim njime provjerava koliko je javnost spremna prepoznati represiju, hoće li je označiti kao takvu i ima li snage na nju reagirati. Ako izostane brza i artikulirana reakcija, cenzura se seli iz sfere ekscesa u sferu svakodnevice. Danas u Hrvatskoj, kao i 1935. godine, svjedočimo istoj matrici: čim se umjetnost dotakne tužnih točaka društva - bilo da je riječ o neugodnim povijesnim istinama, radničkim pravima ili siromaštvu - aktiviraju se mehanizmi utišavanja. Cenzura 2025. godine ne mora uvijek 'skidati glave' ili fizički plijeniti radove; ona često djeluje kroz perfidnu administrativnu tišinu ili 'preporuke' o prikladnosti sadržaja. Opasnost leži u tome što takva 'meka' cenzura stvara privid mira, a zapravo sustavno prazni javni prostor od kritičkog naboja. Naš motiv za ovu izložbu bio je upravo prokazivanje tog procesa - želimo natjerati javnost da prestane biti pasivni promatrač i da prepozna kako je svaki lokot na vratima galerije, bio on iz 1935. ili 2025., zapravo lokot na njihovoj slobodi govora.“

Prilikom otvaranja kustosica je naglasila da radovi povijesnih „zemljaša“ ulaze u dijalog sa suvremenim autorima koji se bave sličnim temama - urušavanjem društvenih vrijednosti, siromaštvom, discipliniranjem javnog prostora i suptilnim oblicima zabrane - te da izložba ukazuje da umjetnost koja razotkriva naličje sustava i danas izaziva otpor jednako kao i prije. Zašto se, po njezinu mišljenju, ništa u tom smislu nije promijenilo unazad sto godina?

„Mislim da razlog leži u tome što se ne prestano vrtimo u zatvorenom krugu administrativne, financijske i fizičke cenzure. Iako su se tehnološki i društveni okviri promijenili, osnovni impulsi moći ostali su frapantno isti. Ideološki aparati, bilo da je riječ o diktaturi tridesetih ili suvremenim birokratskim sustavima, uvijek teže istom cilju - sterilizaciji

**'DANAS U HRVATSKOJ
kao i 1935. svjedočimo
istoj matrici: čim se
umjetnost dotakne
neugodnih povijesnih
istina, radničkih
prava ili siromaštva -
aktivira se utišavanje',
ističe kustosica**

javnog prostora od bilo kakvog sadržaja koji kvari idiličnu sliku koju sustav želi projicirati. Danas se taj pritisak možda rjeđe manifestira kroz izravno nasilje, a češće kroz sofisticirano 'financijsko izgladnjivanje' ili administrativne prepreke, ali bit je ista: umjetnost koja razotkriva naličje sustava, siromaštvo i društvenu nepravdu, doživljava se kao ugroza. Povijest nam dokazuje da cenzurirana djela i proskribirane ideje gotovo uvijek pronađu put do javnosti. Što je pokušaj utišavanja glasnjiji, to odjek zabranjenog djela postaje snažniji. Baš kao što je Hegedušićev lokot na vratima Paviljona postao glasnjiji od same izložbe ili kao što je Vlasta Delimar subverzijom pretvorila zabranjenu riječ u centralni motiv, umjetnost uvijek pronađe pukotinu u zidu cenzure. Dakle, iako se oblici represije ciklički vraćaju, vraća se i etički imperativ umjetnika da zaštiti integritet istine. Izložba 'Zemlja zabrane' slavi upravo tu pobjedu - činjenicu da se kritički glas ne može trajno ugasiti bez obzira na to koliko se režimi trudili zaplašiti i 'nahraniti nam usta kruhom' ili nas financijski ušutkati“, poručila je Davorka Perić.

Poseban naglasak na izložbi stavljen je na radove koji problematiziraju šutnju kao strategiju preživljavanja u društvu nadzora, ali i na umjetničke geste koje pozivaju na hrabrost i javni otpor, autorske komentare zabrana i

cenzura kroz socijalističko razdoblje, sve do aktualnog Benkovca, Sinja, Velike Gorice.

„Da, u Hrvatskoj je taj moment šutnje i 'gledanja svojih posla' postao gotovo nacionalna strategija preživljavanja, što je posebno vidljivo u usporedbi s Francuskom, Srbijom ili Belgijom, gdje je građanski otpor na ulicama dio svakodnevice. Kod nas se šutnja često interpretira kao mir, a zapravo je riječ o dubokoj apatiji i strahu. No ne bih se složila da su umjetnici tihi. Naprotiv, umjetnici su vrlo jasni i glasni, a ova izložba je tome krunski dokaz. Problem je u tome što je umjetnost kod nas sustavno podcijenjena i marginalizirana pa se njezini kruci često tretiraju kao bezopasni ekscesi. Sjetim se izložbe koju sam radila prije sedam godina u tada derutnoj zgradi SKD-a Prosvjeta“, smatra Davorka Perić.

Uz ovu izložbu nameće se pitanje koliko su u današnjoj hrvatskoj demokraciji prisutne cenzura i autocenzura umjetnosti i umjetnika. „Nažalost, cenzura i, što je još opasnije, autocenzura, danas su u Hrvatskoj itekako prisutne, a manifestiraju se kao suptilna, ali zornata 'anestezija' slobode“, smatra Davorka Perić te napominje: „Tragičan i vrlo svjež primjer toga izlažemo upravo na ovoj izložbi, a riječ je o projektu koji kuriram s Aleksandrom Boškovićem. Simbolički pratimo postupnu promjenu naziva svoje izložbe avangardne i konceptualne umjetnosti: prvotni naziv 'Ništa u Jugoslaviji' morali smo promijeniti u neutralno 'Ništa'. Do toga je došlo jer je studeni, mjesec u kojem se izložba trebala održati, od 2025. postao praktički 'zabranjen' za ikakav kulturni program srpske nacionalne manjine. Svjedočimo trenutku u kojem je sam spomen države i konteksta u kojem je postojala plodna kulturna suradnja umjetnika, postao opasan. Da bi izložba uopće preživjela otvaranje, morali smo je pomaknuti s 29. studenoga na 1. prosinca. Otvara se pod policijskom prisutnošću i pod anestezijom dogovorene autocenzure. To je biopolitički pritisak koji vas tjera da sakatite vlastiti rad kako biste mu omogućili fizički opstanak u javnom prostoru i sigurnost posjetitelja.“

Izložba ostaje otvorena do 1. svibnja.

■ Antun Mezdijć, 'Radnik s pregačom', 1931.; Marijan Detoni, 'Prehrana', NMMU; Gildo Bavčević, 'Padaj silo i nepravdo', 2013.

'LJUDI SAMI SEBI ZATVARAJU USTA'

U KIC-u u Zagrebu otvorena je izložba 'Zemlja zabrane' koja proučava evoluciju cenzure tijekom povijesti

Piše: **JULIA OČIĆ**

Izložba prati od razdoblja u obilježenog zatvaranjima u logore, preko socijalističkih metoda stroge kontrole tiska i kulturne produkcije pa sve do današnjih sofisticiranih metoda, koje se uglavnom manifestiraju administrativno i financijski, ali i putem angažmana dežurnih 'zabranitelja'. Čitav koncept izložbe tako počiva na paraleli između nacističke izložbe "degenerativne umjetnosti" iz 1937. godine i zabrane Udruženja umjetnika Zemlja iz 1935. godine.

"Moj glavni cilj bio je ukazati na to da su problemi kojima se bavila 'Zemlja' – zbog čega je i zabranjena tijekom diktature kralja Aleksandra – identični onima koje danas u fokusu stavljaju suvremeni isto tako socijalno angažirani umjetnici. To su siromaštvo, loši radni uvjeti i nestanak radništva. Htjela sam pokazati da su to univerzalne teme koje svatko razumije, bez obzira na poznavanje povijesti umjetnosti ili političku orijentaciju", ispričala nam je Davorka Perić, kustosica izložbe. Kao središnja tema

izložbe izdvaja se djelovanje Udruženja umjetnika Zemlja, skupine hrvatskih slikara, kipara i arhitekata angažiranog lijevog političkog i socijalnog usmjerenja, koja je djelovala od 1929. do 1935. godine i među čijim su važnijim članovima bili Drago Ibler, Krsto Hegedušić, Đuro Tiljak, Vilim Svečnjak, Marijan Detoni, Edo Kovačević, Branika Hegedušić-Frangeš, Stjepan Planić, Omer Mujadžić, Ivan Tabaković, Antun Augustinčić i Oton Postružnik. Upravo su oni bili najdirektniji u svojem ukazivanju na socijalnu nepravdu te se zauzimali za ideju umjet-

nosti kao sredstva borbe, nastojeći stvoriti umjetnička djela koja su univerzalno zanimljiva i društveno korisna te progovaraju o selu i gradu onakvima kakvi oni u stvarnosti jesu, bez uljepšavanja.

"Zemljaši su u fokus stavili čovjeka, radnika i seljaka, prikazujući njihovu muku, blato i siromaštvo kao ravnopravne umjetničke teme. Upravo je ta njihova ideja o umjetnosti za narod i beskompromisno inzistiranje na istini bilo ono što je režim prepoznao kao prijetnju. Oni nisu samo crtali nepravdu, oni su je činili vidljivom svima, čime su direktno potkopali-

Kustosica izložbe Davorka Perić stoji uz instalaciju Borisa Burića 'Puna usta kruha' iz 2026. godine

vali sliku o 'idiličnoj državi' koju je diktatura kralja Aleksandra pokušavala održati. Zbog toga su postali i ostali simbolom umjetničkog otpora koji ne preže od zabrana", kaže nam gospođa Perić. Djelovanje Zemljaša obilježili su brojni ključni događaji međuratnog perioda, poput atentata u Beogradskoj skupštini, smrti Stjepana Radića, Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića te "hrvatskog pitanja" u jugoslavenskoj multinacionalnoj zajednici toga vremena. Bio je to period kada je većina intelektualaca ostala odana režimu, no jedan mali dio njih, među kojima su se Zemljaši posebno istaknuli, nastavio je otvoreno pružati otpor, promičući pritom hrvatski nacionalni identitet i naglašavajući svoj socijalni angažman. Povijesni trenu-

tak koji je označio vrhunac represija s kojima su se suočavali dogodio se 7. travnja 195. godine, kada je Krsto Hegedušić na vrata Umjetničkog paviljona stavio lokot nakon što je policija zabranila sedmu izložbu Udruženja, tada već postavljenu u paviljonu. Upravo je taj simbolički čin postao polazište za promišljanje suvremenih oblika pritiska, autocenzure i institucionalne kontrole nad umjetničkim djelovanjem, a simbolom lokota na izložbi se ukazuje i na to da se zabrane umjetničkih događaja događaju i danas. Osim likovnih umjetnika, na izložbi su zastupljeni i redatelji i glazbenici koji u svojim djelima problematiziraju urušavanje društvenih vrijednosti, siromaštvo i različite oblike zabrane, a sve te teme i danas su vrlo slične temama kojima su se bavili pripadnici "Zemlje". "Tema siromaštva dobiva suvremeni odjek u video performansu Gilda Bavčevića, gdje vidimo građane Osijeka kako sakupljaju kovanice koje umjetnik ispušta iz ruku. Tema zatvaranja tvornica i nestanka radništva snažno je prisutna u videoinstalaciji 'Ana' umjetnice Neli Ružić,

Nastavak na sljedećoj stranici →

Vanja Radauš,
Dama iz
bordela, olovka
na kartonu,
1931.

'IZOPAČENA UMJETNOST'

1

Rat modernoj umjetnosti nacisti su proglasili 1933. godine i zaplijenili preko 15.000 nenjemačkih umjetničkih djela iz njemačkih muzeja i privatnih zbirka

Joseph Goebbels tijekom posjeta izložbe, 1937. godine

2

Ta su djela za naciste bila izopačena i boljševistička. Godine 1937. je u Münchenu održana izložba 'Entartete Kunst' ('Izopačena umjetnost') kojoj je cilj bio u javnosti stvoriti odbojnost prema toj granj umjetnosti

3

Nakon što su nacisti velik dio zaplijenjenih djela prodali u inozemstvu, uslijedilo je uništavanje preostalih djela 1939. godine

4

Izlagano je oko 650 zaplijenjenih djela. Umjetnici čija su djela izlagana bili su: Ernst Ludwig Kirchner, Emil Nolde, George Grosz, Edvard Munch, Ernst Barlach, Ludwig Meidner, Franz Marc, Vasilij Kandinski, Paul Klee, Marc Chagall, Otto Dix, Aleksej von Jawlensky, Carl Schmidt - Rottluff itd

5

Izložba je prelazila i u druge njemačke gradove. Bila je vrlo uspješna (više od 4.000.000 ljudi je posjetilo izložbu). Osim zaplijenjenih djela bile su tamo i slike shizofreničara iz ludnice i fotografije fizički poremećenih ljudi. Velik dio izložaka je bio uništen pa se ne može u potpunosti rekonstruirati izložba

puta uhićen, a 1941. godine odveden je u ustaški koncentracijski logor u Gospiću, no zahvaljujući zauzimanju prijatelja vraćen je ustaškoj policiji u Zagreb, gdje mu je određen kućni pritvor te se sklonio u sanatorij Đure Vranešića.

"Tu je i sudbina redatelja 'crnog vala' koji su zbog kritičkog prikaza društva bili potpuno onemogućeni u radu. Dušan Makavejev je nakon zabrane filma 'W.R. Misterije organizma' (1971.) morao napustiti zemlju, kao i Želimir Žilnik, čiji su film 'Rani radovi' i dokumentarna ostvarenja bili pod stalnim pritiskom vlasti. Najdrastičniji je primjer Lazara Stojanovića, čiji je film 'Plastični Isus' bunkeriran, a on je zbog njega završio u zatvoru. Također, ne smijemo zaboraviti ni umjetnika Vladu Kristla, koji je zbog filma 'General ili Resni človek' morao iseliti", govori nam gospođa Perić. Izložba također povlači paralelu između vremenskog perioda u kojem su djelovali članovi "Zemlje" sa suvremenim vremenom, a kao izvrstan primjer takve poveznice ističe se triptih Borisa Burića koji cenzuru prikazuje kao normalizirano stanje. Posebnu pozornost privlači objekt "Puna usta

kruha", gdje televizor umjesto slike gledateljima nudi kruh, o čemu nam je također više ispričala gospođa Perić:

"Burić ovdje ukazuje na to da se ljudima doslovno zatvaraju usta jer su u strahu od ugroze vlastite egzistencije. Zadovoljavanje bazičnih potreba koristi se kao alat za pacifikaciju – usta su nahranjena, ali upravo zbog tog straha od gubitka osnovnog, ona postaju nesposobna za artikulaciju kritičke riječi." Uz ovu izložbu KIC je organizirao i niz filmskih projekcija koji uključuje filmove nastale u tradiciji "crnog vala" i eksperimentalnog filma, orijentirajući se pritom na one filmove čije su teme povezane s onima koje su u slikarstvu obrađivali "Zemljaši". "Tu su klasiци poput Žilnikovih 'Ranih radova', Stojanovićeve 'Plastičnog Isusa' ili Čengićeva filma 'Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji'. Ti filmovi nisu bili zabranjeni jer su fantazirali, nego baš zato što su govorili istinu koja je bola u oči. Sustav je tad bio lukav – nisu ih uvijek sudski zabranjivali, nego bi ih jednostavno bunkerirali uz ispriku da narod 'nije spreman' za tako nešto." Povezujući radove s početka 30-ih godina s umjetnošću koja nastaje danas,

izložba "Zemlja zabrane" ukazuje na to da su teme koje se tiču kritike društva i načina života i danas itekako prisutne u različitim vrstama umjetnosti, no ukazuje na to da cenzura nipošto nije nestala, već je danas samo prisutna u ponešto drugačijem obliku. "Cenzura je danas većinom puno suptilnija i opasnija – ona je postala egzistencijalni strah. Ljudi sami sebi zatvaraju usta jer se boje za radno mjesto, za honorar, za to hoće li sutra imati za kruh. Upravo na to ukazuje Boris Burić u radu 'Puna usta kruha'. Taj kruh nije samo hrana; on je simbol biopolitičke pacifikacije. Sustav ti daje mrvicu da bi te utišao – jer dok su ti usta puna kruha, ti ne možeš govoriti, ne možeš vrištati o nepravdi. Ta autocenzura, potaknuta strahom od gubitka osnovne egzistencije, najtiši je i najefikasniji oblik zabrane", rekla nam je gospođa Perić na kraju našeg razgovora. Čitava izložba tako preko povijesnih i suvremenih primjera analizira prijelaz iz otvorenih zabrana u suptilnije oblike kontrole, no pritom upozorava kako najopasniji oblik cenzure nije onaj koji nam je nametnut izvana, nego onaj koji društvo prihvati kao normalan.

Crteži Krste Hegedušića za poemu Marka Ristića 'Turpituda', zabranjene u Zagrebu 1938. godine

dok se kroz angažirane stavove glazbenice Sare Renar čuje glas otpora u suvremenom glazbenom prostoru. S druge strane, redatelj 'crnog vala' bavili su se istinom koja nije bila u skladu s idealiziranom slikom koju je državni aparat želio o sebi prenijeti, zbog čega su njihovi filmovi bili bunkerirani ili sudski zabranjeni. U prostoru gdje ideologija kolonizira jezik i vizualne simbole, radovi Mladena Stilinovića i Vlade Marteka djeluju kao radikalni činovi dekonstrukcije moći. Stilinović u djelu 'Prodajem autocenzuru' ironizira

konformizam kao preduvjet opstanka, dok jezičnim igrama poput 'Lu-kavi faši-ranci' razotkriva podmukle ideološke narative", kaže nam gospođa Perić. Osim ranije spomenute priče o stavljanju lokota na vrata Umjetničkog paviljona, ova izložba otvara i čitav niz drugih priča o različitim autorima. Vlado Martek tako se sredinom 80-ih suočio s nizom zabrana zbog motiva crnih zvijezda u svojim radovima, a još prije toga neki su članovi "Zemlje" završili u zatvorima i logorima. Krsto Hegedušić zbog svojih je socijalističkih stavova više

Umjetnost pod ključem
IZLOŽBA KOJA POVEZUJE ZABRANE OD ŠESTOSIJEČANJSKE DIKTATURE DO DANAS

jutarnji2

ROMINA PERITZ KÖRBLER

Teško je iz današnje perspektive, promatrajući radove grupe Zemlja, nastale 30-ih godina prošlog stoljeća, zamisliti da su oni svojedobno bili zaštićeni. Naoko benigni crteži - potušnice na Trešnjevki, bogatiji, prosti i teški stvarnost malih ljudi koji svojedobno nekima nisu odgovarali. Tim djelima počela izložba "Zemlja zabrane" autorice Davorka Perić u Galeriji Forum. Komplexna je to i višeslojna izložba koja donosi povijest zaštićenih djela, ali ne samo njih, na ovim prostorima. Od Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 1929. do danas čini se da se ili mnogo toga ili gotovo ništa nije promijenilo. Promijenili su se, dakako, politički sistemi, no umjetnici su i dalje ostavili raditi ono što im je jedna od glavnih zadaća - provocirati vlast.

U izlogu Forum izložbu najavljuje videoperformans Bortisa Burtića "Gledaj svoja posla" iz 2025. "On se bavi panoptičkim učinkom kako su ljudi nadzirani i posmataju sve tiši i tiši", tumaci Davorka Perić. "Već su sami naučeni da budu kontrolirani i da ne rade nešto kontra sustava kako bi si olakšali život". Na ideju o izložbi došla je, kaže, prošle godine, kada je u svijetu bilo jako puno izložbi o "degenerativnoj umjetnosti", a koje su bile neka vrsta reakcije na Trumpovu čistku u Smithsonian muzejima.

Buleva intervencija

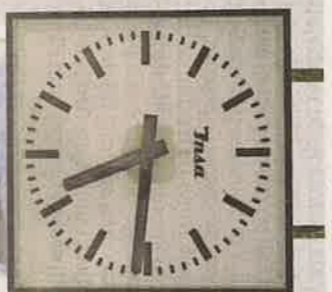
"Ujekom 2025. provedena je sustavna čistka unutar saveznih američkih Smithsonian muzeja, koju nadzire i provodi američka administracija usmjerena na programe o rasnoj pravdi i LGBTQ+ povijesti, koristeći modernu verziju nacističkog etiketiranja kako bi nametnula monolitni nacionalni narativ. Odgovor na čistku Smithsonian muzeja prepoznala sam u nizu izložbi o degenerativnoj umjetnosti koje se u 2025. godini pojavljuju u svjetskim galerijama, čija je namjera ukazati da se estetska osuda ponovno koristi kao paravan za političku represiju. Tada se već bila dogodila 2024. izložba u Sinju, koju je direktno zabranio gradonačelnik Bruij. Počela sam razmišljati o tome na koji se još način ti procesi cenzure događaju, dakle ne samo zabrane nego i administrativna cenzura ili finansijska. Nisan u tom trenutku znala da će se dogoditi slučaj s braniteljima, kao s organiziranim skupinom novih pratitelja umjetnosti koji će doći svj jednako odjeveni, u istim crnim majicama, s istim kaparama, na Dne srpske kulture u Splitu, i kasnije u Zagrebu, ili tjeos u Berkovu na Festivalu 'Nosi se'."

U fokusu izložbe "Zemlja zabrane", navodi Davorka Perić, nalazi se dijalog koji premošćuje gotovo stoljeće društvene krize, povezujući radikalne programatske ideje Udruženja umjetnika Zemlja s kritičkom umjetničkom praksom današnjice.

Osnovana 1929. godine, Zemlja je u svom manifestu proklamirala nerasklidvu vezu umjetnosti i života, zahtijevajući da stvaralaštvo prestane biti larpuristička zabava elite i postane oruđe socijalne borbe. Njihove ideje o kolek-

Trumpove čistke nadahnule su izložbu u Zagrebu

"Zemlja zabrane" razotkriva represiju nad umjetnicima - od pritisa do cenzure

ZEMLJAŠI

Prikazivali su siromaštvo pa su zabranjivani: danas umjetnici nalaze na političke, društvene i finansijske prepreke

KUSTOSICA D. PERIĆ: U mapiranju suvremene represije posebno apostrofiramo zabranu izložbe "Susret na tromedi" u Sinju

tvnom duhu i prikazu društvene zbilje bez uljepšavanja danas pronalaze svoj zrcalni odraz i radovima suvremenih umjetnika, pokazuje izložba.

Djela zemljaša

U prizemnoj etaži naglasak je na siromaštvu, tu su djela zemljaša-Hegedušića, Dekonja... Tu je i poveznica s izložbom Kriste Hegedušića u Umjetničkom paviljonu, koju je zabranila Kraljevina Jugoslavija 6. travnja 1935. godine, kroz crteže Božene Koričić Badurine koja crta lokot koji je umjetnik postavio na vrata muzeja u znak protesta.

"Zemljaši su direktno pristom ukazivali na probleme društva, zato su zabranjivani", kaže Perić.

Branka Hegedušić bliježi prizor iz bordela, Krsto Hegedušić zatvor u Srijemskoj Mitrovici gdje će biti zatvarani politički neistomišljenici, a Marijan Dekonji u svojoj amblematskoj slici "Prehrana" iz 1935. prikazu je stvarnost siromaštva i gladi. Kako navodi kustosica NMMU Lada Bošnjak u opisu ovog djela, iako su socijalne teme modus operandi članova grupe Zemlja, Dekoni odlazi korak dalje te kao glavne aktere predstavlja ml-

de ljude koji su prepušteni samima sebi.

"Motiv zida od cigle kao tipični zemljaški zaštitni znak dodatno naglašava motiv otuđenja u prikazu zgusnutih ljudskih likova dok čekaju uljevu u vidu karitativnog toplog obroka."

Ova je slika u dijalogu s video-radom splitskog multimedijalnog umjetnika Gilda Bavčevića "Padej silo i nepravdo". Čuje se isto imena revolucionarna pjesma nadahnuta Hvarskim ustanom 1905., koja je 1942. postala partizanska himna. U Bavčevićevu performansu ona ne služi samo kao povijesna referenca već kao bolni podsjetnik na neispunjena obećanja o jednakosti, ističe se na popranoj legendi. Rad je snimljen 2013. u Osijeku, vidimo umjetnika koji iz ruku baca kovance, ljudi ih sakupljaju.

"To je paralela s djelima zemljaša. Mislim da siromaštvo možemo objasniti i lijevnima i desnim, da je to nešto što svatko može osjetiti na vlastitoj koži. Dok Dekoni fiksira kolektivnu borbu za opstanak u predratnom razdoblju, Bavčević dokumentira suvremeni gubitak dostojanstva kroz prizor prolaznika koji s pločnika sakupljaju kovanice koje umjetnik ispušta iz svojih ruku na osjećajkom trgu", kaže Davorka Perić.

Videoinstalacija "Ana" Neli Ružić priča o radništvu i uvodi posjetitelje u drugi dio izložbe na gornjoj etaži Foruma. Prikazuje Anu Radović, bivšu radnicu čije tijelo, nakon desetljeća tišine, priziva "mikrokoreografiju" rada prikazanu kroz memoriju mehaničkog pokreta na kružnoj predločici, stroju na kojem je radila od 1963. do

1992. R
2018. u
u trenu
matink
iz Dalin
kad je
Autorit
cu izme
"Zen
izložbe
vidijlvi
zvala na
va. Vide
trenuta
neodvo
sko nase
ka, fizič
šni uge

Ovdje j
zaprav
čen razi
pljen s
"Zadni
čivliza
je uzor
in Kam
podob
doba. "U
sična ce
kog sub
izložbi
vorka P
"U su
kom ort
Reička
odbihi p
skim im
tvore i l
javnog r
U ovom
vi su crt
bili zab
vlje. Na
čudno, r
ju mehan
biti sam
primjer

Lažni prorok Šokantan dokumentarac na Netflixu: Neke su žrtve imale samo devet godina

Izložba upozorava da se cenzura više ne provodi samo zabranama nego i pritiskom, prijetnjama i promjenama sadržaja

zuje kako se kupa u kadi uronjen u hrpu crnih zvijezdi.

Martek, kako je poznato, često koristi riječi kao sredstvo izraza, ispisujući vrlo indikativne poruke poput "Debil do debila", uz mali crtež Jugoslavije pri dnu.

Benkovac, Split, Sinj...

Izložba se odvija, osim u Forumu, i u KIC-ovoj Galeriji na katu. U ovom je dijelu fokus na medijima i odjecima koje su imale određene izložbe, kulturne manifestacije, kao i sami umjetnički radovi. Na jednom se zidu vrte komentari čitatelja nekih portala vezani za slučajeve u Benkovcu, Splitu, Velelikoj Gorici i Sinju.

"U mapiranju suvremene represije apostrofiramo zabranu izložbe 'Susret na tromedi' u Galeriji Sikirica u Sinju", piše Davorin Perić u predgovoru izložbe. "Ovaj čin gradonačelnikove zabrane, utemeljen na ideološkoj nepodobnosti izdavača (Srpsko narodno vijeće), predstavlja brutalan povrtak metodama iz 1935. Dok je Hegedušiću policija zabranila izložbu, u Sinju je to učinila lokalna izvršna vlast, ostavljajući jasnu poruku: umjetnička slobođa prestaje ondje gdje počinje politički diktat (...) Time izložba ukazuje da se 2025. godine u Hrvatskoj ne događa niz slučajnih incidenata, već sustavna sterilizacija javnog prostora koja podsjeca na najmravnije povijesne periode".

Izložba se dotiče i jedne danas već zaboravljene afere putem novinskih isječaka vezanih za slučaj plakata, koji je napravio slovenski Novi kolektivizam za Dan mladosti 1987. Ispao je veliki ciklus, podsjećajući tekstovi, kada je, nakon što je odsutan, procurilo da je riječ o kopiji nacističkog plakata iz 1937. godine.

Tu su i plakati za jednu recentnu izložbu u Srpskom kulturnom centru u Zagrebu koja se bavila radikalnim umjetničkim praksama, avangardom i konceptualnom umjetnošću nastalima u jugoslavenskom kulturnom prostoru, istraživala je rubne fenomene, prazninu, apsurd i negaciju klasičnog umjetničkog predmeta.

"Ovi plakati dokumentiraju kaptulaciju pred pritisikom kroz tri faze - od prvotnog naziva izložbe 'Ništa u Jugoslaviji', preko crne trake kojom je riječ Jugoslavija prekrivena, do neutralnog 'Ništa'. Svjedočimo trenutku u kojem politički i kulturni kontekst, odnosno spomen Jugoslavije u kojoj je postojala suradnja umjetnika, postaje izravna prijetnja autorima. Promjena naziva i pomicanje datuma otvorenja izložbe s 29. studenoga na 1. prosinca nije bio čin straha od gubitka društvene pozicije ili konformizam, već pokušaj sprečavanja fizičke ugroze. To je taktički moment nastao iz straha da će izložba doživjeti sudbinu zabranjene VII. izložbe Udruženja umjetnika Zemlja ili ponoviti scenarij nedavnih neodržanih izložbi u Sinju i Vukovaru", piše Davorin Perić u obrazloženju ovih plakata. □

1992. Rad je nastao u listopadu 2018. u Galeriji Sikirica u Sinju, u trenutku dok se tvornica Dalmatinka rušila bagerima. Satovi iz Dalmatinke pokazuju vrijeme kada je tvornica prestala s radom. Autorica izložbe povlači poveznicu između zemljaša i Neli Ružić. "Zemlja je dovela radnika u izložbeni prostor kako bi učinila vidljivim probleme radnika i pozvala na borbu za bolja radna prava. Videoinstalacija 'Ana' arhivira trenutak u kojem herojska figura, neodvojivo vezana uz industrijsko naslijeđe tvornice Dalmatinka, fizički i simbolički blijedi u tišini ugašenih pogona."

Razdoblje NDH

Ovdje je jedan mali dio postava, zapravo tek kut prostorije, posvećen razdoblju NDH, koji je zastupljen samo s jednom knjigom, zadnji dani zapadno-europske civilizacije Vladimira Čička, čiji je uzor bio Hitler, svojevrsni 'Mein Kampf za Hrvate', priručnik za podobnu kulturnu politiku tog doba. "Tada se nije događala klasična cenzura, već cenzura fizičkog subjekta, zato ovaj prostor na izložbi ostaje prazan", kaže Davorin Perić.

"U sustavima vođenim ideološkom ortodoksijom, poput Trećeg Reicha i NDH, umjetnici koji su odbili podilaziti službenim estetskim imperativima nisu samo utisavani, već su internacijom u zatvore i logore fizički uklanjani iz javnog prostora."

U ovom dijelu izložbe zanimljivi su crteži Vlade Marteka, koji su bili zabranjeni u vrijeme Jugoslavije. Na prvi pogled nema ništa čudno, no sredinom 80-ih bili su zabranjeni zbog motiva crnih zvijezdi. "Jer, zvijezde su tada mogle biti samo crvene." Umjetnik se, na primjer, na jednom crtežu prikazuje

Voda mormonske grupe živio je s 20 "supruga", od kojih su mnoge bile maloljetne. Jedan je par snimio dokaze ključne za FBI protiv Batemana

LANA RIBARIĆ

Nakon što je Warren Jeffs, vođa mormonske grupe FLDS (Fundamentalist Church of Jesus Christ of Latter Day Saints), osuđen na doživotnu kaznu zbog seksualnog napada na maloljetnice, u zajednicu Short Creek u saveznoj državi Utah, koju je ostavio za sobom, doselili su se stručnjakinja za kultove Kristine Marie i njezin suprug, snimatelj i producent glazbenih videa Tolga Katas. Marie je isprva pružala pomoć za kojom se potreba pojavila nakon velike poplave. Zatim je osnovala neprofitnu organizaciju koja je podupirala žrtve trgovine ljudima, a posvetila se i podršci bivšim članovima FLDS-a. I dok je par pružao podršku lokalnoj zajednici, u mjestu je nastao na novog vođu spomenute zajednice i doznao za njegova nedjelja, piše Tudum.

O situaciji koju su razotkrili snimljena je četverodijelna dokumentarna serija "Trust Me: The False Prophet", koja se prikazuje na Netflixu.

Razotkrivanje

Dokumentarac Rachel Dretzin, dobitnica nagrada Emmy i Peabody progovara o usponu Samuela Batemana, Jeffsova samoproglašenog nasljednika, kroz oči parova koji se infiltrirao u njegovu užu krug. Film, kaže filmašica, daje uvid u inače zatvoren svijet.

"Ovi filmovi koje radim, koje i drugi filmasi koji snimaju dokumentarce, često su u stvaranju promjene - psihološke promjene, a ponekad i sistemske (...) - efikasniji od pravnog sustava", komentira redateljica dokumen-

tarca o paru koji je pomogao u razotkrivanju vode poligamnog mormonskog kulta koji trenutno služi kaznu od pedeset godina za namjerno maloljetnika u kriminalna seksualna djela, piše The Guardian.

Kako navode, Marie i Katas zadobili su povjerenje inače opreznih sljedbenika, a naposljetku i osigurali pozivnicu za posjet kući u kojoj je Bateman živio s dvadeset "žena", od kojih su mnoge bile maloljetne. Mnoge njegove "žene" bile su, a neke su i dalje, indoktrinirane i uvjerenе da je njihov "duhovni suprug prorok, put za raj te nasljednik Warrena Jeffsa".

Inkriminirajuće snimke koje je par snimio, kao i svjedoci koje su pomogli "preobratiti", bile su ključne za FBI-jev slučaj protiv Batemana i drugih muškaraca optuženih za zločine. Neki od svjedoka pojavljuju se i u dokumentarcu. No, snimanje dokumentaraca bračnom paru isprva nije bilo ni na kraj pameti.

"Bili smo svjedoci nekih događaja i smatrali smo da ih treba dokumentirati, a to smo radili za ljude", tvrde bivša mormonka i stručnjakinja za psihologiju kultura i njezin suprug.

Marie i Katas Batemana su upoznali 2017. godine, kada je još bio u braku sa svojom prvom suprugom. Dvije godine poslije imao je novu ženu. A onda, još jednu, što je izazvalo skepsu zajednice (jer je bilo protivno zabrani braka koju je Jeffs naredio iz zatvora). Bateman je zatim na neko vrijeme nestao, a onda se vratio s hrpom žena i djece, otkriva Marie. Do tog trenutka snimateljki je par već par godina dokumentirao život u toj zajednici. Vjerujući da bi ih mogao uvjeriti da snime dokumentarac o nje-

O situaciji koja je potkrijepljena video-materijalima svjedocile su brojne Batemanove žrtve bez ikakve zadržke

mu i njegovu poruku podijele sa svijetom, Bateman je par i njegove kamere svojevojmno uveo u svoj užu krug.

Iako su imali dozvolu za snimanje, istodobno su prikupljali dokaze o zločinima, snimajući ponekad i inkriminirajuće izjave koje bi sam Bateman izgovorio. Rane snimke uhvatile su okupljanja, objede, neformalna događanja, a s vremenom i dinamiku grupe te Batemanovu interakciju s njegovim ženama i sljedbenicima, piše Time.

Toliko su mi vjerovali. Željela sam im pomoći prije nego što saznam da sam spijun. Ne izdajem ih. Pomažem im", rekla je Marie.

Stalni nadzor

Kako su dobivali sve veći pristup, njihove kamere snimile su i razgovore u kojima se spominju seksualne prakse koje uključuju maloljetnike. Marie je 2021. snimila takozvanu ceremoniju "okajanja", tijekom koje je Bateman svoje "žene" "predavao" svojim sljedbenicima te im naredivao da se upuste u seksualne odnose dok ih on promatra. Taj materijal Marie je poslao u stupila lokalnoj policiji. Iste godine, dok je bila u autu s Batemanom i nekoliko njegovih mladih žena, svjedočila je njegovu priznanju zločina nad maloljetnicima.

Iako je Marie snimke predala policiji, istraga se zahuktala tek kad se u nju uključio FBI. Marie je postala njihova doušnica, a Katas je ustupio dokazni videomaterijal. Jeffsov odlazak ostavio je mjesto u zajednici za nove figure koje bi nametnule kontrolu. U takvoj atmosferi pojavio se Bateman. Dokumentarac pokazuje kako je autoritet konsolidirao kombinirajući religijski jezik, izolacije i financijski pritisak.

Sljedbenike se poticalo, a nekad se od njih i izričito zahtijevalo da lojalnost dokažu putem financijskih doprinosa pristajući da njihove kćeri postanu Batemanove "žene". Neke od žrtava imale su samo 9 godina. Žene i djevojčice stalno se nadgledale, a kontrolirao ih je sam Bateman. □

■ Boris Burić, 'Gledaj svoja posla', 2025.; Neli Ružić Ana, videoinstalacija

Izložba „Zemlja zabrane“ predstavljena je prošloga tjedna u prostorima Galerije Forum, Galerije na katu i polukatu te u svim preostalim prostorima Kulturno-informativnog centra (KIC) zbog obima i važnosti teme. Iako je izložen niz radova brojnih umjetnika od 1930-ih do danas, u središtu izložbe je djelovanje Udruženja umjetnika Zemlja, čiji su članovi u međuratnom razdoblju bili zabranjivani zbog kritičkog prikazivanja društvene stvarnosti, siromaštva i nejednakosti. Kustosica izložbe Davorka Perić objasnila je kako je cenzura tada ograničavala umjetnike. „Povijesna zabrana njihova rada 1935. godine nije bila tek izoliran incident, već jedna od polaznih točaka sustavnog nastojanja ideoloških aparata da steriliziraju javno polje kojim se u izložbi bavimo kroz period od diktature kralja Aleksandra do Benkovca.“

Povijesni trenutak koji spominje kustosica Perić, a označava vrhunac represije, dogodio se 7. travnja 1935. kada je Krsto Hegedušić, nakon policijske zabrane sedme izložbe Udruženja, stavio lokot na vrata Umjetničkog paviljona. Taj simbolički čin, navodi se u najavi izložbe, postaje polazište za promišljanje suvremenih oblika pritiska, autocenzure i institucionalne kontrole nad umjetničkim djelovanjem: „Postavom izložbe ukazujemo na represivni niz koji se proteže od tridesetih godina prošlog stoljeća do danas. Kada totalitarni aparat proskribira umjetnost kao ideološki nepoćudnu, represija nadilazi administrativnu zabranu i prelazi u sferu biopolitike - cenzuru ljudi. U sustavima vođenim ideološkom ortodoksijom, poput Trećeg Reicha i NDH, umjetnici koji su odbili podilaziti službenim estetskim imperativima nisu bili samo utišavani, već su internacijom u zatvore i logore fizički uklanjani iz javnog prostora. Dok je nacistička Njemačka provodila sustavno uništenje 'degenerativne umjetnosti', domaći autori poput Vladimira Čička takvu su represiju interpretirali kao civilizacijski napredak i nužan 'trijumf volje'. Čičkov diskurs o čišćenju društva od 'stranih elemenata' i 'dekadentnog modernizma', iznesen 1941., služio je kao teorijsko opravdanje za uništenje

avangarde. Praznina prostora na izložbi svjedoči upravo o toj sudbini umjetničkog subjekta koji, suočen s brutalnošću režima, prestaje postojati u materijalnom svijetu i biva potisnut u apsolutnu ilegala ili fizičko uništenje.“

Kako je istaknula Davorka Perić, cilj im je bio uspostaviti dijalog koji premošćuje stoljeće društvene krize: „Povezujemo radikalne ideje 'Zemlje' - koja je zahtijevala da stvaralaštvo prestane biti larpurlartistička zabava elita i postane oruđe socijalne borbe - s kritičkom praksom današnjice. Danas se pritisak manifestira kroz sofisticiranije, administrativne i financijske metode te mijenja sve do 'zabranitelja', gdje se ponovo vraćamo u metode fizičkog, tjelesnog zabranjivanja, no srž otpora ostaje ista. Kroz ovaj dijalog, radovi Udruženja Zemlja prestaju biti pasivni povijesni izlošci i postaju aktivni kritičari našeg trenutka, ukazujući na tragičan kontinuitet društvene obespravljenosti.“

Zanimljivost vezana uz koncept izložbe „Zemlja zabrane“ leži i u činjenici da je Udruženje likovnih umjetnika Zemlja djelovalo od 1929. do 1935., u vrijeme velike ekonomske krize, sloma njujorške burze i atentata na Stjepana Radića. Je li kustosica izložbe Davorka Perić željela možda tako ukazati na slična suvremena društvena previranja i povući paralele između cenzure nekad i danas? „Apsolutno, povlačenje paralela između kriznih tridesetih godina prošlog

**'POVEZUJEMO
radikalne ideje
Zemlje s kritičkom
praksom danas, kad
se pritisak manifestira
kroz sofisticirane
metode i mijenja do
'zabranitelja', tvrdi
Davorka Perić**

stoljeća i današnjice nije samo kustoski izbor, već nužna reakcija na aktualne globalne procese. Udruženje Zemlja djelovalo je u vrijeme sloma burzi, atentata na Stjepana Radića i jačanja totalitarizama, a motive za izložbu pronalazimo u činjenici da se slična društvena previranja i ideološke čistke događaju sada. Suočeni smo sa sustavnim naporima američke administracije da unutar saveznih Smithsonian muzeja provede čistku programa posvećenih rasnoj pravdi i LGBTQ+ povijesti. Koristeći modernu verziju nacističkog etiketiranja, donositelji odluka pokušavaju nametnuti monolitni nacionalni narativ koji briše različitost. Međutim, dok su nacisti tridesetih godina koristili izravnu fizičku zapljenu i istrebljenje, današnja se represija provodi perfidnije - financijskim izgladnjivanjem institucija. Taj ekonomski pritisak rezultira političkim ucjenjivanjem kustoskog vodstva, čime se muzejski prostori opet pokušavaju pretvoriti u alate državne propagande. Odgovor na takve tendencije vidimo u 'edukacijskom povijesnom ehru'. Svjetske galerije, od pariške Musée Picasso do virtualnih izložbi u MoMA-i, 2025. postavljale su izložbe o 'degenerativnoj umjetnosti' kako bi ukazale na to da se estetska osuda ponovno koristi kao paravan za političku represiju. Upravo je to bio moj glavni motiv: izlaganje djela koja su bila zabranjena ili proskribirana, čin je aktivnog otpora. Želimo pokazati da se i u 21. stoljeću pokušava izbrisati svaka misao koja nije u službi režimske ideologije te da je naša zadaća, kao i ona 'zemljaša' 1929., spriječiti sterilizaciju javnog polja. Ova izložba stoga nije povijesna lekcija, već je obrana prava na kritičku misao i umjetničku slobodu“, kaže Davorka Perić.

Koliko su, po njezinu mišljenju, zapravo ekonomska nesigurnost, kriza vlasti, društvena previranja i strah od rata važne poluge cenzure? „Ekonomska nesigurnost i strah od rata nisu samo pozadinski šum; oni su povijesno najmoćnije poluge za uvođenje cenzure. U trenucima kolektivne tjeskobe, ideološki aparati koriste strah kao sredstvo za 'zbijanje redova', a umjetnost koja propituje sustav tada prva biva označena kao luksuz ili, još opasnije, kao

unutarnji neprijatelj koji destabilizira nacionalno jedinstvo“, rekla je Davorka Perić. Istaknula je da cenzuru ne smijemo promatrati samo kao čin zabrane odozgo te pojasnila: „Cenzura je, u svojoj srži, perfidno sredstvo ispitivanja pulsa javnosti. Svaki čin cenzure je svojevrstni test: režim njime provjerava koliko je javnost spremna prepoznati represiju, hoće li je označiti kao takvu i ima li snage na nju reagirati. Ako izostane brza i artikulirana reakcija, cenzura se seli iz sfere ekscesa u sferu svakodnevice. Danas u Hrvatskoj, kao i 1935. godine, svjedočimo istoj matrici: čim se umjetnost dotakne tužnih točaka društva - bilo da je riječ o neugodnim povijesnim istinama, radničkim pravima ili siromaštvu - aktiviraju se mehanizmi utišavanja. Cenzura 2025. godine ne mora uvijek 'skidati glave' ili fizički plijeniti radove; ona često djeluje kroz perfidnu administrativnu tišinu ili 'preporuke' o prikladnosti sadržaja. Opasnost leži u tome što takva 'meka' cenzura stvara privid mira, a zapravo sustavno prazni javni prostor od kritičkog naboja. Naš motiv za ovu izložbu bio je upravo prokazivanje tog procesa - želimo natjerati javnost da prestane biti pasivni promatrač i da prepozna kako je svaki lokot na vratima galerije, bio on iz 1935. ili 2025., zapravo lokot na njihovoj slobodi govora.“

Prilikom otvaranja kustosica je naglasila da radovi povijesnih „zemljaša“ ulaze u dijalog sa suvremenim autorima koji se bave sličnim temama - urušavanjem društvenih vrijednosti, siromaštvom, discipliniranjem javnog prostora i suptilnim oblicima zabrane - te da izložba ukazuje da umjetnost koja razotkriva naličje sustava i danas izaziva otpor jednako kao i prije. Zašto se, po njezinu mišljenju, ništa u tom smislu nije promijenilo unazad sto godina?

„Mislim da razlog leži u tome što se ne prestano vrtimo u zatvorenom krugu administrativne, financijske i fizičke cenzure. Iako su se tehnološki i društveni okviri promijenili, osnovni impulsi moći ostali su frapantno isti. Ideološki aparati, bilo da je riječ o diktaturi tridesetih ili suvremenim birokratskim sustavima, uvijek teže istom cilju - sterilizaciji

**'DANAS U HRVATSKOJ
kao i 1935. svjedočimo
istoj matrici: čim se
umjetnost dotakne
neugodnih povijesnih
istina, radničkih
prava ili siromaštva -
aktivira se utišavanje',
ističe kustosica**

javnog prostora od bilo kakvog sadržaja koji kvari idiličnu sliku koju sustav želi projicirati. Danas se taj pritisak možda rjeđe manifestira kroz izravno nasilje, a češće kroz sofisticirano 'financijsko izgladnjivanje' ili administrativne prepreke, ali bit je ista: umjetnost koja razotkriva naličje sustava, siromaštvo i društvenu nepravdu, doživljava se kao ugroza. Povijest nam dokazuje da cenzurirana djela i proskribirane ideje gotovo uvijek pronađu put do javnosti. Što je pokušaj utišavanja glasnjiji, to odjek zabranjenog djela postaje snažniji. Baš kao što je Hegedušićev lokot na vratima Paviljona postao glasnjiji od same izložbe ili kao što je Vlasta Delimar subverzijom pretvorila zabranjenu riječ u centralni motiv, umjetnost uvijek pronađe pukotinu u zidu cenzure. Dakle, iako se oblici represije ciklički vraćaju, vraća se i etički imperativ umjetnika da zaštiti integritet istine. Izložba 'Zemlja zabrane' slavi upravo tu pobjedu - činjenicu da se kritički glas ne može trajno ugasiti bez obzira na to koliko se režimi trudili zaplašiti i 'nahraniti nam usta kruhom' ili nas financijski ušutkati“, poručila je Davorka Perić.

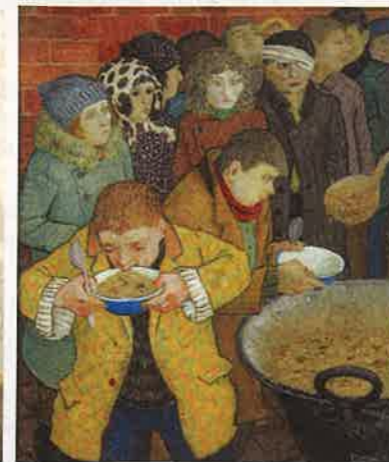
Poseban naglasak na izložbi stavljen je na radove koji problematiziraju šutnju kao strategiju preživljavanja u društvu nadzora, ali i na umjetničke geste koje pozivaju na hrabrost i javni otpor, autorske komentare zabrana i

cenzura kroz socijalističko razdoblje, sve do aktualnog Benkovca, Sinja, Velike Gorice.

„Da, u Hrvatskoj je taj moment šutnje i 'gledanja svojih posla' postao gotovo nacionalna strategija preživljavanja, što je posebno vidljivo u usporedbi s Francuskom, Srbijom ili Belgijom, gdje je građanski otpor na ulicama dio svakodnevice. Kod nas se šutnja često interpretira kao mir, a zapravo je riječ o dubokoj apatiji i strahu. No ne bih se složila da su umjetnici tihi. Naprotiv, umjetnici su vrlo jasni i glasni, a ova izložba je tome krunski dokaz. Problem je u tome što je umjetnost kod nas sustavno podcijenjena i marginalizirana pa se njezini kruci često tretiraju kao bezopasni ekscesi. Sjetim se izložbe koju sam radila prije sedam godina u tada derutnoj zgradi SKD-a Prosvjeta“, smatra Davorka Perić.

Uz ovu izložbu nameće se pitanje koliko su u današnjoj hrvatskoj demokraciji prisutne cenzura i autocenzura umjetnosti i umjetnika. „Nažalost, cenzura i, što je još opasnije, autocenzura, danas su u Hrvatskoj itekako prisutne, a manifestiraju se kao suptilna, ali zornata 'anestezija' slobode“, smatra Davorka Perić te napominje: „Tragičan i vrlo svjež primjer toga izlažemo upravo na ovoj izložbi, a riječ je o projektu koji kuriram s Aleksandrom Boškovićem. Simbolički pratimo postupnu promjenu naziva svoje izložbe avangardne i konceptualne umjetnosti: prvotni naziv 'Ništa u Jugoslaviji' morali smo promijeniti u neutralno 'Ništa'. Do toga je došlo jer je studeni, mjesec u kojem se izložba trebala održati, od 2025. postao praktički 'zabranjen' za ikakav kulturni program srpske nacionalne manjine. Svjedočimo trenutku u kojem je sam spomen države i konteksta u kojem je postojala plodna kulturna suradnja umjetnika, postao opasan. Da bi izložba uopće preživjela otvaranje, morali smo je pomaknuti s 29. studenoga na 1. prosinca. Otvara se pod policijskom prisutnošću i pod anestezijom dogovorene autocenzure. To je biopolitički pritisak koji vas tjera da sakatite vlastiti rad kako biste mu omogućili fizički opstanak u javnom prostoru i sigurnost posjetitelja.“

Izložba ostaje otvorena do 1. svibnja.

■ Antun Mezdijć, 'Radnik s pregačom', 1931.; Marijan Detoni, 'Prehrana', NMMU; Gildo Bavčević, 'Padaj silo i nepravdo', 2013.